

Илија З. Кајтез^[1]

Универзитет „Унион – Никола Тесла“,
Факултет за међународну
политику и безбедност
Београд (Србија)

УДК 321.17:929 Стефан Лазаревић
94(497.11)“13/14”
Прегледни научни рад
Примљен: 18/03/2021
Прихваћен: 02/04/2021
doi: 10.5937/napredak2-31386

Деспот Стефан Лазаревић и наше време

*Чак из давна није било од владалаца
Такова владоца и тако изванредна!*

Константин Филозоф

*Данас нисмо владали, пошто нисмо уделили никоме дара.
Деспот Стефан Лазаревић*

Сажетак: Деспот Стефан Лазаревић није најзначајнији ни највиђенији у српском роду, али је његова личност врло важна, врсна, заслужна и недовољно изучавана. Стефан је живео у трагичном и крвавом историјском периоду после Косовског боја, који је био преломна тачка историје Срба. Успешно је предводио Србију после Голготе на Косову пољу. Деспотова узвишена и комплексна личност и опасно, ратно и немирно време у којем је живео, владао и борио се, највећи су изазов за истраживање, да би се открило шта је у животу, владању и политици Стефана остало као трајна вредност и важна порука за наше доба. Историјске личности нису саме себи смисао и сврха. Он је преко мајке Милице настављач лозе Немањића. Свој век је провео у борби, а у предању између битака градио је српске земље. Стефан је морао да поднесе велике личне жртве и ратовао је као турски вазал. Изградио је задужбину Манасију, написао предивно „Слово љубве“. Дично српство треба да искористи 2027. годину, када се навршава 600 година од деспотовог упокојења, да о његовом непролазном делу одржи научни скуп. То је потребно јер, како каже професор Ђуро Шушњић, занимамо се за начин мишљења и веровања наших предака да бисмо боље разумели... себе!

Кључне речи: деспот Стефан Лазаревић, Косовска битка, деспотовина, витез, Ангорска битка, Београд, Манасија, ресавска школа, светац

Стефан, син кнеза Лазара и кнегиње Милице, рођен је у Крушевцу 1377. године. У знак захвалности Богу што му је, после пет

кћери, подарио сина, Лазар је у Крушевцу подигао цркву посвећену архиђакону Стефану^[2] – Лазарицу. „Стефан је... васпитаван

[1] ilijasbm@ptt.rs

[2] Задужбина цара Лазара је симболично везана за традицију Немањића, јер је архиђакон Стефан био заштитник државе Немањића. Стефанова мајка Милица је директна лоза Немањића од Немањиног најстаријег сина Вукана.

у... побожности... Осим мајке Милице, његови васпитачи и учитељи^[3] били су игуман дечански Данило (потоњи патријарх Данило III) и монахиња Јефимија... Стефан... био један од најобразованијих и најпросвећенијих владара^[4] у духовној и световној науци и на истоку и на западу“ (Grozdić, 2013, str. 350). Кнез Лазар је успео да скине анатему^[5] са српске цркве на Сабору у Пећи 1375. и српском народу је дат благослов. Стефан је имао 12 година када се одиграла пресудна битка на Косову^[6] у којој су погинули кнез Лазар и цвет српске

аристократије. Процењује се да је султан Мурат имао око 35.000 војника, што је за средњи век била огромна војска, док неки извори тврде да је Мурат имао чак 50.000 војника, а кнез Лазар упола мање. Земља је остала обезглављена. После пораза на Косову, најтеже је било кнегињи Милици, која је, осим што је доживела личну трагедију, била одговорна и за судбину Србије. Милица је већала са великашима и донета је одлука да се прихвати турско вазалство.^[7] Било је јасно да Србија нема пријатеља и да може да опстане само у вазалном односу. Милица је

[3] „[...] световна настава била је поверена... племићима. Они су Стефана... васпитавали за ратника и владара... образовање је почело од шесте године као код византијских принчева... Од... учитеља добио је христијанизирани роман о Александру Македонском... Истицање... ратничких врлина Александрових, праштање побеђеном непријатељу и доследност у спровођењу владарских одлука... да буде узор... кнежевом сину... чим је угледао... очеву задужбину Раваницу, изјавио је да ће... подићи лепшу и већу. И Александар је у свему желео да надмаши... оца Филипа“ (Pavlović, 1968, str. 25).

[4] Ми Срби као малобројан народ морамо највише пажње посветити васпитању, образовању и изградњи националне елите. Не можемо се превише уздати у величину земље, економску снагу, војне и демографске капацитете. Најважнији ресурс на који се, као и сви малобројни народи, можемо ослонити јесу људски потенцијали. Владар Србије мора пре свега да сачува национални идентитет, становништво, економију и војну снагу. Људи који (пред)воде Србију и српство морају да буду интелектуална елита, али нисмо наивни да мислимо да политика почива само на знању него и на вештинама, дипломатији и васпитању националног карактера. Српске владарске лозе су то (о)давно знале.

[5] Ова анатема, коју је цариградски патријарх бацио на српску цркву, цара Душана, српски народ и српску државу поводом осамостаљења српске цркве и Душановог крунисања за цара, тешко је погодила српски народ, цркву и властелу.

[6] „Ниједан догађај из наше историје... није оставио тако дубок и трајан утисак у нашем народу као косовска катастрофа. Народ је у својој дубини осетио његов судбоносни значај... Лазарева погибија се схватила као свесна жртва да се очува државна и народна слобода и да ово послужи и за сва каснија поколења. Ниједан наш владар ни његови војници нису добили толико похвалних слова као кнез Лазар и његови косовски јунаци. Наша народна епика нема ништа песничкији лепше, свесрдније и етнички лепше исказано него... циклус о косовској погибији... претворила... националну катастрофу у... моралну националну снагу, која је одржавала српски народ за време робовања под Турцима. Српска црква је преузела слављење косовских јунака, кнеза Лазара прогласила је за светитеља, неговала је култ Косова и подстицала будућа поколења 'да освете Косово', а јунаштво и подвиг Милоша Обилића слављен је у свим словенским земљама... кнегиња Милица посветила је један свој спис, а деспот Стефан такође спис 'Похвала кнезу Лазару“ (Stevanović, 2003, str. 45).

[7] Милица и властела су морали да прихвате услове мира: „Признала је врховну власт Бајазита, обећала му плаћање данка, давање помоћне војске за случај потребе, као и да... најмлађу ћерку Оливеру преда у султанов харем... настао је привидни мир у Србији, што јој је помогло да лакше преболи задобијене ране на Косову и посвети се свом привредном развиту, који је био знатно поремећен“ (Stevanović, 2003, str. 52).

познавала „и светске ствари у којима је тешко снаћи се“, каже за њу Константин Филозоф. Деспот Стефан је од младости носио у себи визију Косова и узрастао из болних патњи своје земље, примајући је у наслеђе од своје мајке; научио је да трпи, буде опрезан и постојан. Почетком 1390. године дошло је до првог сусрета Бајазита и Стефана, који је, заједно са братом Вуком, одвео своју сестру Оливеру у његов харем.^[8] Поробљеном земљом најпре је управљала Милица, до 1393. године, када се као монахиња повукла у Љубостињу, своју задужбину. „Милица је била разумна 'као Одисеј' и она је гледала да задобије Бајазитово обећање да српска црква неће бити изложена прогону. Кнегиња је осећала сву сложеност... опстанка народа и желела је да српска црква преузме и неке функције државе“ (Pavlović, 1968, str. 51). Стефан је почео да влада са 16 година, и у договору са својом мајком водио је врло опрезну политику према Турцима и јако се чувао да се не замери Бајазиту. Стефан је преузео одговорност за судбину Србије у никад тежем и судбоноснијем историјском тренутку. И тако до своје смрти. Када је Стефан преузео власт, највише проблема је било са опремањем

војске, коју је морао да шаље турском султану на његов позив. Кнез Стефан је задржао у служби управу из Лазаровог времена, али је сменио неке управнике којима није био задовољан. Нарочиту пажњу је посветио оживљавању рударства и сређивању финансија, јер су за издржавање војске и данак Турцима била потребна знатна средства. Одржавао је добре односе са Дубровником и Млецима. Због опасности од упада Мађара, пажњу је посветио војним потребама и изради оружја, којима су се попуњавале тврђаве према северу ради учвршћивања границе. Владар мора прво да учини оно што је најважније, најпрече и најбитније. После долази и оно што је за државу мање важно, ако икада стигне на ред. Владар није свемоћан.

Од српских држава средњег века посебан значај и углед имала је држава Стефана Лазаревића, Српска деспотовина која је настала и нестала у веома драматичним условима, после Косовског боја. Њеним постојањем продужен је живот српске државе за коју се, после косовске катастрофе, у Европи сматрало да ће потпуно нестати, као и друге хришћанске државе на Балкану (Византија, Бугарска,

[8] Оливера је најсветлији барјак страдања у српском роду, јер када се жртвује девојачка част и када се добровољно предаје живот у руке крвника и убице оца, када је предаје мајка удовица са 14 година у харем султана Бајазита, а воде је рођена браћа у златни кавез у име народних и државних интереса нема веће и часније жртве. Само мајчино срце зна шта је морало да претрпи после овакве државничке одлуке. Оливера би морала да постане симбол свих српских страдања, њој у част треба подићи споменик који би био завештање свим Србима који су страдали, били понижавани, унижавани и физички и/или духовно убијани. Ништа се са Оливерином жртвом не може поредити у српској историји, јер на челу колоне страдалништва српскога (на)рода треба да стоји Оливера, чак и испред светог Вукашина из Клепаца, јасеновачке жртве усташког монструма. Оливера треба да постане највећи симбол љубави и жртвовања за свој народ. Оливера је остала у својој вери. Срби морају увек да знају да су потомци и Оливере и Вукашина и Светог Саве, Обилића и деспота Стефана.

Зета). „Изванредним напорима, храброшћу и умешношћу деспота Стефана и уз пуну подршку српског народа, који је уложио огромне жртве и показао невиђену храброст, настављен је седамдесетогодишњи мукотрпан, али и славан живот... српске државе у лику Српске деспотовине, тада једне од војнички најјачих и најбогатијих држава на Балкану“ (Stevanović, 2003, str. 7). Јустин Поповић пише да су се родитељи Стефана потрудили: „да им се син, као будући... владар, добро научи православљу да би после неодступно штитио веру Отаца својих у народу своме...“ Деспот је исповедао православну веру и као владар јој је увек пружао заштиту. Стефан је био сјајан наследник оца Лазара^[9] у витешким врлинама и мудрости владања, а од Немањића, преко мајке, наследио је љубав према задужбинарству и манастирима. Један монах пише: „И мада је владао земљом и заповедао војском, он се... толико старао о књигама као да никаквих других брига и послова није имао.“^[10] О његовим врлинама и карактеру^[11] највише сазнајемо од Стефановог

званичног биографа Константина Филозофа: „Чега год се дотакао, убрзо се показивао у томе бољи од својих учитеља. Био је пун врлина и имао особине које су потребне за војсковођу и владара: јунаштво и храброст, вештина у руковању оружјем, витештво, мудрост и способност говорништва...“ (Grozdić, 2013, str. 351). Стефан је сабрао и сјединио моралну чистоту, храброст и ученост. Био је изванредан јачах, стрелац, мачевалац. Учествовао је у бројним војним вежбама, а касније и на витешким турнирима и односио победе. Много је ратовао и био изузетан војсковођа. Готово све време његове владавине против њега су српски великаши, али и сестрићи Бранковићи и брат Вук, ковали завере. Помагале су му мајка Милица и монахиња Јефимија. Дипломатија и мудрост спасле су српски брод када су против њега кренуле људска завист, злоба и похлепа. Државник мора да има и божанске особине, јер му само људске врлине нису довољне.

Стефан је после Косовског боја морао да постане турски вазал. Увек је био витез који

[9] „Са очеве стране наследио је црту оданости и витешке верности, а са мајчинске, немањићку способност за дипломатијом... Због... обједињених особина витеза и политичара он је... брзо стицао углед у... свету и постајао један од угледних владара свога доба. Од своје мајке и дворске свите научио се дипломатији и... државничким пословима, па је, иако тако млад... био дорастао да... прими управљање... Србијом у... једном тако тешком времену за своју земљу“ (Stevanović, 2003, str. 48).

[10] „Ми можемо рећи да у садашњем глобализованом свету битка свих битака за малобројне народе јесте очување културног идентитета.“ (в. Кајтез, 2011, str. 385–401).

[11] „Као млад владар он је... носио... визију Косова и никад се тога није могао ослободити... По својој природи он је... био склон плаховитости, и... свестан своје мане, он се као политичар савлађивао и усмеравао своје поступке према саветима своје мудре мајке... Са очеве стране он је наследио, поред... склоности ка суровости владара средњег века, и црту оданости и витешке верности, али са мајчине стране преовладала је она немањићка: изузетна способност да од непријатеља ствара себи севезнике... Милица је... знала... плаховиту природу... сина па је хтела у договору са васпитачима... да му усади појам... витештва... верност датој речи и испуњење свих обавеза“ (Pavlović, 1968. str. 57–59).

је држао до речи и један од најспособнијих ратника, на челу чувене српске тешко оклопљене коњице. Односио је победе и изузетно су га поштовали и непријатељи и пријатељи. Стефан је као Бајазитов вазал први пут учествовао у боју на Ровинама 1395. године, против влашког војводе Јована Мирче, када је имао само 18 година. И целокупни свој живот провео је у биткама и бојевима. Биће овенчан као један од највећих витезова и војсковођа које је имало српство. Бајазитова војска је поражена. „[...] Краљевић Марко је био савезник Турака... Тада је Марко рекао: желим да хришћани победе, па ма ја први погинуо! И заиста хришћани су победили али је Марко погинуо у томе рату“ (Владика Николај, 2002, str. 59). Погинули су и многи незнани српски војници. И Стефан се борио на страни неверника, јер су то захтевали државни разлози и опстанак српског народа.

Друга битка у којој је учествовао Стефан била је битка код Никопоља, 1396. године. Жигмунд, угарски краљ, сакупио је велику војску из западних земаља и кренуо да удари на Бајазита. Силна хришћанска војска имала је око 60.000 бораца, али је била недисциплинована, као и све крсташке војске. Свако је од њих желео да сам понесе сву војничку славу. Стефан је као вазал пошао против западних војски. Бајазит је од Стефана захтевао да дође са 5.000 српских коњаника. Изгледало је да ће Мађари са савезницима победити Бајазита, али када је пристигла српска коњица под командом кнеза Стефана, она „појури право према угарској краљевској застави и обори је на земљу“. Учесник у Никопољској бици, угарски ратник Ханс Шилтбергер, Немац из

Минхена, којег су Турци заробили, а после у Ангорској бици и Татари, вратио се кући после 30 година и написао своје успомене. Он је био сведок угарског попуштања пред навалом српске коњице. У јеку најжешће борбе: „прискочио у помоћ Стефан... и одсудно допринео победи Бајазита, Стефан... са српском коњицом... је растројио Мађаре и натерао их у бег“ (Stevanović, 2003, str. 66). То је искористио Бајазит, сабрао своју војску и у одлучујућем јуришу разбио хришћанску војску, која се у нeredу повукла према Дунаву. Битка с крсташима је добијена. Бајазит је наредио да се сви заробљеници пошаљу као робље у Малу Азију, а рањени и изнемогли посеку. Стефан је успео да измоли Бајазита да му многе заробљенике подари као ратни плен, с намером да их ослободи. Код Срба и Грка постојао је обичај да се заробљени војници пусте кућама, а да се старешине откупе. Стефан је показао изванредну оданост султану у Никопољу, јер је храброшћу учинио преокрет у бици.

Користећи победу код Никопоља, Бајазит је послао војску према Босни. Кнез Стефан је уживао Бајазитово поверење али: „[...] он није могао да сачува Србију од ратова, страдања и пустошења... није могао избећи да као вазал пође у рат на Босну... Овај ратни поход у зиму 1398. године, која је била изузетно јака и 'какву нису памтили ни стогодишњи старци' коштала је Србију великих жртава... Срби... су двоструко трпели рат, беду, понижење и жестоку зиму. Стефан се вратио са мало... војске несрећан и понижен... Великаши Зојић и Белоцрквић окривили су кнеза Стефана за пропаст српских војника... и подигли се на буну... Стефан је...

угушио буну... али је оптужен код Бајазита да кришом другује са Мађарима. Због тога је морао да иде на поклоњење султану и да се правда... Од Стефановог држања зависило је да ли ће се... жив вратити кући, јер је он стварно водио неке тајне преговоре са Угрима. Стефан је нашао да је најбоље да то султану призна“ (Pavlović, 1968, str. 73–76). Стефан је био искрен, Бајазит се морао сетити и његовог јуриша са Никопоља, те му је поклатио живот. Односи султана Бајазита и кнеза Стефана били су добри^[12] од првог сусрета у Једренима, 1390. године, када му је предао сестру Оливеру, до његовог одласка у бој код Ангоре. „[...] Стефан је био... искрен и постојан према Бајазиту, веома опрезан... и настојао је да на време изврши све обавезе Србије... Иако су му... тешко падали походи Турака према хришћанским државама... он је ради спаса српства, очувања суверенитета српског народа... одржања витешке речи и поштења, жртвовао себе и животе... српских војника... Односи... Стефана према Турцима, гледани у целини, показују да је он још одмалена био свестан снаге непријатеља коме се својом маленом војском није могао одупрети и да им мора служити... док се не укаже прилика ослобођења^[13] вазалства према

њима“ (Stevanović, 2003, str. 75). Завереници су кажњени и Стефан је наставио да влада. После ових догађаја, видећи своју немоћ и подршку Стефану у народу, страсти опозиције су се смириле. Власт одржавају народна снага, чврста уверења владара и мудра политика земље.

Када је Стефан био код Бајазита и када му је живот висео о концу, султан му је опростио, у име верности и заједничких победа, и посаветовао га како да влада: „Док сам ја жив, потруди се и сатри своје великаше, и доведи их на своју вољу, јер ћеш то после моје смрти штети, али нећеш моћи. Осим тога, уздигни нове људе уза се, било благородне (племиће) било ниште (сиромаше, обичне грађане), учини да се прославе и да заједно са тобом владају, а обарај клеветнике и њима сличне. Овде је Бајазит... изложио цео систем своје владавине“ (Pavlović, 1968, str. 77). Бајазит му је рекао да је снага државе у војсци и да њу треба добро пазити. Они који разумеју феномене друштвених односа и политике, знају да у овим речима има вечних поука. Некад су били великаши, данас је политичка елита, а војска је остала војска, а држава је, иако промењена, у највећој мери остала иста. Техника владања се (по)мало мења инструментално, али не и суштински,

[12] Стефан се са својом војском понашао као затвореник, јер се затвореник не може навићи на неслободу. Однос Бајазита и Стефана био је израз принуде, а не пријатељства и сарадње, јер нема пријатељства са убицом свога оца и оним ко је на најстрашнији начин понизио његову породицу, укаљао њену част и част његове рођене сестре. Стефан је као витез био веран својој речи, али никад није изгубио из вида Косово и несрећу оца и своје отаџбине. Изabraо је оно што му је у том тренутку историја једино дозвољавала, да верно служи да би Срби опстали.

[13] То је важна историјска лекција, која се у великој мери мора уважавати и данас, у мало измењеним друштвено-историјским и геополитичким околностима, али не значајно и драстично другачијим, јер смо ми као народ и земља и даље мали и нејаки, а они који су против нас и даље су јаки и силни, додуше данас не траже да будемо класично робље. Сада је све, па и вазалство, суптилније, али нимало лакше и достојанственије.

јер се човек није радикално променио, па све оно што је некад важило за односе у историји, важи и данас, измењено техничко-технолошким напретком и с другом терминологијом. Када је султан рекао Стефану да искористи време док је он жив да учврсти своју власт, саопштио му је велику истину – у политици и у рату најважнија је правилна процена времена, кад си најснажнији, а непријатељ најслабији. У томе је вештина великих државника, дипломатије и ратоводства.

Стефан је био постојан у вери, што му је остало од родитеља и Немањића. А када је човек чврст у вери, и у свему осталом је темељан и поуздан. О Стефану су писали и говорили знаменити Срби из српске цркве. „Ава Јустин у житију Светог и благоверног Стефана Високог, деспота српског, наводи догађај из кога се види зашто је Стефан у то време, због своје мудрости, морао да остане покоран Бајазиту: 'У Косовској области после славне битке (Косовске) владао је... Вук Бранковић... Посредовањем кнегиње Милице, и... Оливере, и он је постао Бајазитов вазал. Но, Вук се отпоче борити против Бајазита... што наведе Бајазита да учини крај томе. Одузевши му земљу и бацивши Вука у тамницу (где је... и умро) Бајазит земљу предаде Стефану... а... мали део... остави жени Вуковој Мари... Стефановој сестри, и њеним синовима, Гргуру, Ђурђу и Лазару“ (Grozdić, 2013, str. 352). О Стефану је говорио и патријарх српски Павле који је: „[...] у више наврата истицао је да смо сви ми сведоци садашњег тешког и

претешког времена, али да је и раније било тешких времена, с тим што је било људи који су дорасли своме времену, који су били сарадници Божји на плану спасења српског народа.“ Ако бисмо тумачили речи патријарха Павла и превели их на речник геополитике, рекли бисмо да ће Србија и српство увек бити у (пре)тешким временима и као држава и као народ, јер земља има такав геостратешки положај (то има и добре и лоше стране), који је привлачан за светске силе. Дакле, оно што можемо да (на)учимо од Стефана јесте како се он у тешким историјским датостима сналазио и сачувао колико је било могуће државу Србију. А то је основна историјска и света дужност онога ко (пред)води српство и Србију. Шта је поука живота и борбе деспота Лазаревића? Српство и Србија ће увек бити на искушењима и у жестоких борбама, с кратким предасима мира између битака. Стефан је показао какве су нам државничка мудрост, одважност, храброст, одлучност, животна енергија и врлине потребне (он их је поседовао) да бисмо били успешни у одбрани државних интереса Срба и Србије. И да избегнемо његове грешке и историјске замке у које је упадао, јер је његов плаховит карактер, који је, као што каже Хераклит, човекова судбина, некад био изнад његовог разума и воље.

Најчувенија битка у којој је Стефан учествовао била је Ангорска битка у Малој Азији 1402. године, која се одиграла између татарског владара Тамерлана^[14] и Бајазита. Била је то

[14] Тамерлан је био унук Џингис-кана. Живот је провео у ратовима и освајањима. Освојио је Персију, Индију, Месопотамију и велики део Мале Азије. Царство му се простирало од Москве до Кинеског зида, затим преко

битка за превласт у свету. Битка код Ангоре била је велика, важна и пресудна као рецимо Бородинска битка између Наполеона и Руса или Стаљинградска битка између Хитлера и Совјета. Пред битку султан је послао Стефану поруку: „да колико је могуће дође са својом најодабранијом војском“. Стефан се одазвао са 5.000 коњаника, тешких оклопника. Била је то велика војска за малену Србију. Стефан је био свестан да се мора одазвати. Султан је наредио и синовима Вука Бранковића да му се придруже. Бајазит је имао око 80.000 војника, а Тамерланова војска је била бројнија. У ратном судару на Стефана је насрнула изабрана персијска и татарска војска, лака коњица којом је командовао Тамерланов син Мухамед. „Но када они алаакнуше својим гласовима и ударише на Стефана, одмах беше побеђени и погинуше од оштрица мача и копаља српске војске“, пише Константин Филозоф. Мухамед је био рањен. Непобедивост Стефанових љутих оклопника посматрао је са једног брежуљка сам силни Тамерлан и са дивљењем је узвикивао: „Где како су љути и

помамни они дервиши.“ Један од саветника који су знали структуру Бајазитове војске рече му: „Нису оно дервиши, него хришћани.“ Искусни војсковођа, знајући надмоћност своје војске, рече: „Па они се узалуд боре.“ Пошто му је син рањен, Тамерлан преузима коњицу и усмерава је на Бајазита. „Видевши да је главнина турске војске распршена и у одступању... и да је Бајазит у великој опасности, кнез Стефан скреће српску коњицу према њему, да се пробије до њега и спасе га,^[15] али му то и поред три покушаја није успело. Видевши да његова војска копни у страховитој борби и да је битка изгубљена... Стефану није остало ништа друго већ да се са својим оклопницима... пробије из татарског окружења...“ (Stevanović, 2003, str. 84). Стефанов подвиг су сви препричавали, постао је чувен. Тамерлан је победио и заробио Бајазита. Султан је убрзо умро у заробљеништву. Колико је битка била жестока говори и податак да се деспот Стефан у Србију вратио са 250 коњаника. Тамерлан је заробио и Бајазитов харем у којем је била Оливера.^[16] Када је чуо да је Бајазит

Индије и Египта до Средоземног мора. Био је изузетно храбар војсковођа, али и веома суров. Татари су били предвођени изузетно генијалним војним стратегом каквог свет неће видети све до Наполеона. Био је сакат у једну руку и хром у једну ногу. Увек је био замишљен, ћутљив, без осмејка. Одрастао на коњу и са стрелом, висок, велике главе, пљоснатог чела. Његови војници су га обожавали и веровали у његову непобедивост. „Најчувенији учењак тога доба у исламском свету Ибн Халдун (1332–1406) био је опчињен овим 'највећим и најмоћнијим краљем' кога је описао као 'изузетно интелигентног и проницљивог. Склоног расправама и доказивањем и онога што зна и онога што не зна'“ (Мићета, 2019, str. 290).

[15] Стефан је гајио оданост према Бајазиту, који му је опростио живот. „Хладан политичар потискивао је своја лична осећања пред моралним обавезама и држао се витешких принципа“ (Pavlović, 1968. str. 78).

[16] „Оливера је била најмлађа кћерка кнеза Лазара и кнегиње Милице... Турски историчар Ашик-паша Заде пише да је Оливера, када је поодрасла, била је веома омиљена код Бајазита и утицајна на двору... Историчари кажу да је она доста допринела да Бајазит не прогони Српску православну цркву и да је била од велике помоћи мајци Милици, брату Стефану и сестрама Мари и Јели, према којима је Бајазит имао умеренији став. У боју код Ангоре... међу... заробљеницима се нашла и султанија Оливера... је тада морала да служи пиће пред Бајазитом и татарским велможима

заробљен, схватио је да је време да се ослободи вазалства^[17] и од ратника је постао државник. Осетио се слободан. Падом султана и победом Татара престале су његове вазалне обавезе. Стефан је сматрао да је време да се приближи хришћанским државама.

Први је у Цариград донео вест о поразу Турака у Ангорској бици.^[18] „Да би... придобио... Стефана за борбу против Турака, јер је Србија по својој војној моћи... била најснажнија држава на Балкану, намесник Јован му је доделио титулу деспота... ова титула коју су давали византијски цареви била је од великог значаја за Стефана, српски народ и... државу... Она је означавала степен највишег византијског достојанства и у дугој византијској традицији је била привилегија даривана посебно одабраним појединцима, најчешће сродницима царског дома“ (Stevanović, 2003, str. 87). За осветљавање деспотове личности и начина његовог владања важно је да је у Цариграду дошло до тешке свађе између Стефана и сестрића Ђурђа Бранковића

око поделе земље. Стефан је тежио апсолутној власти. Он је затражио од Јована да затвори Ђурђа док се не врати у Србију. Стефан је „био склон кидању са традицијом, нарочито... када је он сматрао да потребе времена то захтевају... плаховитост која је била једна од великих мана Стефанових,^[19] навела га је на судбоносан корак према Ђурђу... који је... подмитио стражара и... утекао из затвора. Ђурђе увређен... на ујака отишао је... код Турака, и то... Сулејману који је већ био прешао на европску обалу...“ (Pavlović, 1968, str. 104). Турци су га примили раширених руку, Сулејман му је обећао све, јер се оваква прилика тешко може поновити. Као што је предвидео Бајазит, после њега су се између његових синова Сулејмана, Мехмеда и Мусе водиле жестоке битке око престола. Сулејман је после битке код Ангоре прешао на европско тло и ту се учврстио као турски султан. Ипак, друга два Бајазитова сина, Мехмед и Муса, отпочели су битку за власт. Мехмед се учврстио у Малој Азији као нови султан. У почетку га

да игра и пева лако одевена... деспот Стефан, чувши да му се сестра Оливера налази у татарском ропству, шаље Тамерлану свога изасланика Турчина Ајдина, који је успео да откупи Оливеру... када се деспот Стефан преселио у Београд... и она се тамо доселила и живела у његовом двору... веома тешко је поднела смрт свога брата, деспота Стефана...“ (Stevanović, 2003, str. 243).

[17] Државник мора да се прилагођава новим околностима и да их на најбољи могући начин искористи, имајући увек на уму како да помогне сопственом народу и држави да прођу кроз сложене и опасне хриди светске политике. Државник је кормилар националног и државног брода и његова је основна мисија и завет да тим бродом управља на најбољи могући начин. Све остало је мање важно, укључујући и његову судбину и судбину његових сарадника.

[18] „[...] битка код Ангоре... је за читавих пола века продужила живот... византијском царству... пружила могућност и српским владарима да... дуже од пола столећа... заштите и своју земљу и Европу од варвара. Јуначко држање Стефана... у самој Ангорској бици... учинио је да се од тада на њега гледало као на изузетно храброг човека који 'од мале српске војске највећи глас и име по васељени стече, изнад самодржавних и славних у многим народима“ (Pavlović, 1968, str. 98).

[19] Владарске личне мане и слабости имају судбоносије и кобније последице за државу и народ него када је реч о обичним људима, чије мане и слабости утичу само на породицу и ужу социјалну средину.

је подржао његов врло лукави брат Муса,^[20] али је касније између њих дошло до борбе. Ђурђе се са Сулејманом договорио да својом српском војском сачека на Косову Стефана приликом повратка из Цариграда, и ако победи да преузме Србију.^[21] Милица је јавила сину да се чува и да не иде преко Косова. Деспот је од зета Ђурђа Балшића добио триста коњаника и рекао мајци да скупи војску по Србији и пошаље му је у сусрет ка Жичи. Заједно са братом Вуком и преживелим коњаницима деспот Стефан је стигао до Жиче. Турци, заједно са Ђурђем Бранковићем, окупили су се на Косову пољу и Стефан је проценио да с том војском може изаћи на крај. Њихове борачке јединице су десетковане код Ангоре. Стефан је био на челу главнине војске и напао Турке код Грачанице,

а остатак војске је поверио Вуку.^[22] Деспот се показао и однео прву своју војничку победу над Турцима, а брат Вук је био страховито поражен од Ђурђа и са мало војника спасао главу бежећи у тврђаву Ново Брдо. Ђурађ је био даровит војник. „Жалећи за великим бројем војника које је Вук изгубио... а у жељи да га обучи ратним вештинама, Стефан укори Вука^[23] због лошег вођења... битке. Осioni, властољубиви и... увређени Вук... пребеже Турцима и оде султану Сулејману... стављајући се на његову страну у борби против брата“ (Stevanović, 2003, str. 94). Овакав поступак нарочито је погодио мајку Милицу, која, видећи неслогу између синова, рођене браће Стефана и Вука,^[24] и издају Ђурђа Бранковића, као и да нема ништа од хришћанске слоге, одлази

[20] „Лукавство није извор никакве идеје о животу, а наивност сама по себи увек представља извесну идеју о стварности, макар обично идеализовану. Наивни су они људи који о животу имају бар своју илузију, а лукави су, напротив, осуђени да увек изобличавају и деградирају истину. Наивност, то је младост срца... Наивност значи улепшавати све око себе. То је направити унутрашњи критеријум већим и од спољних доказа. Наивност је... особина лепих душа“ (Јован Дучић).

[21] Неслога балканских народа била је одлучујући фактор за напредовање Турака и њихово вишевековно владање овим просторима као и недостатак слоге и помоћи европских хришћанских народа. И данас, балкански народи су завађени, а стране силе владају Балканом и воде своје борбе за доминацију.

[22] Била је варијанта да овај део војске повери Радичу Поступовићу, који је био одличан и врло искусан војник. Победило је срце уместо разума. Срце није добар савезник у ратоводству и политици. Срце наплаћује човеку своје дарове.

[23] Државник мора да буде толико супериоран у својим поступцима да и преко оног што је очигледно лоше мора мирно да пређе и не каже ниједну сувишну и тешку реч, јер су последице много погубније по државу него да не пређе преко тога. Затим, у наредним корацима, мудро, полако и пажљиво, али одлучно и непоколебљиво, уклања оне који су неспособни за најважнија државна места.

[24] „Откако је света и века постоје, и непрестано се поново рађају и објављују свету – два брата супарника. Један од њих је старији, мудрији, јачи, ближи свету и стварном животу и свему оном што већину људи везује и покреће, човек ком све полази за руком, који у сваком часу зна шта треба а шта не треба учинити, шта се може тражити од других и од себе. Други је сушта противност његова. Човек кратка века, зле среће и погрешног првог корака, човек чије тежње стално иду мимо онога што треба и изнад онога што се може. Он је у сукобу са старијим братом, а сукоб је неминован, губи унапред битку“ (Andrić, 2004, str. 78).

код султана Сулејмана да обезбеди мир између њега и Стефана и да врати Вука. Милица, мајка, дипломата, монахиња, владарка, мученица, античка трагична фигура, светица. Сулејман, који је водио с браћом битку за престо, из тактичких разлога, због пораза код Грачанице, а и да не би други кренули његовим стопама, постигао је мир са Стефаном. Победа код Грачанице показује важност војничке победе. Милица је постигла потпуни дипломатски успех. Вратила је блудног сина Вука. Најзад, успостављен је мир, крваво плаћен животима војника у Малој Азији и на Косову. Разграно се живот, завладала је радост и Стефана су почели да славе црква, властела и народ.

Деспот се окреће савезу хришћанских држава, пре свега Угрима, јер је Византија била војнички слаба. „Ценећи деспота Стефана као витеза и војсковођу чије се име већ беше прочуло по свету,^[25] његову постојаност и верност, као и положај и снагу Србије,^[26] која би могла бити велики бедем отпора Европе у борби против Турака, краљ Жигмунд је прихватио деспотов предлог да се образује њихов савез за борбу против Турака“ (Stevanović, 2003, str. 98). Стефан

је добио Београд, Голубац и део Мачванске бановине. Стефан је добио и титулу мађарског барона. Деспот је поред турског постао и мађарски вазал, али према схватању тог доба дужност феудалца према господару није била понижавајућа. Константин Филозоф пише да је деспот Стефан склопио савез са Угрима и да је пристао да буде друг Жигмунду. Геополитички гледано, савез Срба и Мађара имао је позитивне последице. „Нестала су честа и исцрпљујућа непријатељства... а уступањем Мачве Србији, краљ Жигмунд је решио давнашњи мађарско-српски спор... завладао је мир у Посавини и Подунављу... око двадесет година (1403–1427). Србија је била поштеђена од напада са севера, а... Жигмунд је будуће операције водио мимо Деспотовине, што је било... важно за опоравак Србије“ (Stevanović, 2003, str. 100).

Стефан је, добивши Београд у посед, одлучио је да га обнови и изгради. Београд је био доста разрушен и запуштен. „Погранично утврђење сада добија нову улогу, постаје средиште и престоница нове српске државе... Видевши да је град опустео... Стефан је упутио проглас српском народу да се што

[25] Све што је код владара обично људско, то га чини мање врским владарем. У мери у којој оно што је обично људско не превазиђе и не покаже се изнад онога што је пролазно, дневно, емотивно и одвише приземно и површно, мање је владар. Оно што је нормална људска реакција, за владара је недостатак, јер његова стварност није стварност обичног него посебног човека, као што уметност никад није просто описивање реалног стања, јер уметничко и симболичко поимање стварности води у вечне одаје незаборава и смисла. Стаљин је наводно одбио да размени сина из немачког логора за немачког фелдмаршала речима да није чуо да се обичан војник размењује за официра тог ранга и одлучио је да уместо отац свог сина буде отац нације. Милица је била мајка Србије, пре него Оливерина мајка. Људи који су на власти то морају да схвате јер ће бити склоњени као неуспешни владари. Постоје људска и историјска стварност, у томе је разлика између владара и обичног човека.

[26] Када си другима потребан, тада све може, али када си слаб, сваком си непотребан терет и сви гледају да те згазе – дакле, треба бити колико је год могуће снажан, моћан и примамљив за пријатеље и непријатеље и бити мудар и постојан.

више њих населе у Београд са свих страна и обећао трговцима ослобођење од царина“ (Stevanović, 2003, str. 101–102). Жигмунд је желео да придобије деспота како би се Србија са великим утврђењем, Београдом, што боље учврстила као држава између Мађара и Турака. Одлуке деспота и њихове резултате описао је Константин Филозоф у своме Житију деспоту Стефану Лазаревићу. „Од свих... страна сабра најбогатије људе и насели у... граду и удостоји... и даде повластице... и печат златни овима даде... да не дају нигде царине... измоли и утврди од околних... господара... и од... краља (Мађарске)... свако ослобођење трговцима... почеше долазити (становници) и за мало време густо насели... град.“ Сјајна деспотова политика, стратегија и државништво. Стефан миротворац и градитељ у најбољој традицији Немањића. „У двору је владало... достојанство, ред и мир... Сви дворјани гледали су у деспота... са страхопоштовањем, као у неко божанство“ (Stevanović, 2003, str. 103). У Београду је деспот подигао Митрополију и обновио цркву Успења Богородичног, која је потицала још од краља Драгутина. И у овој посвети се наставља традиција Немањића. У граду је подигнута велика болница у коју су долазили болесници из целе Србије. Град је био опремљен топовима за одбрану. Он пише Београдску повељу: „[...] Овде... дошавши нађох

најкрасније место од давнина, превелики град Београд, који је по случају разрушен и опустео...“ Деспот је, наизменично, био врсни градитељ у миру и велики витез у рату и како су му историјске прилике дозвољавале. Велики Стефан. „Захваљујући градитељским напорима деспота... Београд је постао највећи српски град и највећа српска тврђава предтурског доба, па су га... путописци с усхићењем... проглашавали неосвојивим градом“ (Stevanović, 2003, str. 104).

Ипак, нечастиви не мирује, јер је на подухвате свога брата с љубомором гледао Вук. Милица је умрла у Љубостињи (1405) као монахиња Јевгенија. Нестала је мајка која је мирила браћу и била анђеологе, Богородичин глас у зла времена у вазалној Србији. Вук је тражио пола земље, а деспот није пристао на поделу, као ни велики жупан Стефан Немања. Вука је подржавао Ђурађ Бранковић. Незадовољници су се окупили око Вука.^[27] Константин Филозоф то овако објашњава: „Беше мир и утврђење, но не почиваше онај, тј. ђаво који је Каина подигао против брата, Авеља, који му није учинио никакву неправду.“ Претпоставља се да је деспот тада, када је највише патио и трпео војничке неуспехе, написао посланицу под именом „Слово љубве“. Деспот „не затезаше узде да не буде крив због братске крви“ па када „виде где се догађа зло које не пролази, пристаде и раздели земљу“

[27] „Стефан је имао проницљивости да је увек даље видео од људи свога доба и да се борио са њиховим традиционалним навикама и предрасудама... Камен спотицања је била Стефанова урођена верност према пријатељу, коју је он и неговао и сматрао за витешку врлину. Он се приближио Угрима, заволео њихове ратничке особине и видео у пријатељству са њима бољу будућност своје земље... Жигмунд је основао нов орден 'Златни змај' којим је прво деспота одликовао... први је Стефан понео о врату златну верижицу с овим орденом, и први је његов потпис на дипломи о оснивању овог реда...“ (Pavlović. 1968, str. 145–146)

(Pavlović, 1968, str. 145–146). Имао је мудрост мајке Милице. Дошло је до поделе Србије 1409. године. Кобне српске поделе. Зло је могло поново да заигра растрзаном и немирном Србијом. „[...] Вук је добио јужни део Србије... а Стефан северни... Вук је заједно са браћом Бранковић признавао турску врховну власт... а Деспот је... остао уз Мађаре...” (Stevanović, 2003, str. 106). Стефан је морао да попушта у име мира.

У сукобу Мусе и Сулејмана, Бајазитових синова (1410), Стефан је пришао на Мусину страну. Мусин успех је поколебао Вука Лазаревића и Бранковиће (Ђурђа и Лазара) па су напустили Сулејмана и прешли на његову страну. Ипак, пред саму битку, Вук и Бранковићи су се предомислили и поново пришли Сулејману. У бици код Цариграда између браће Сулејмана и Мусе Стефан није хтео да ратује и вратио се у земљу, а приликом повлачења Мусина војска је ухватила Вука и Бранковиће. Муса је изгубио битку с братом и склонио се у шуму. Био је љут због издаје Вука и Бранковића и наредио је да се Вук посече, а Лазар Бранковић окује. Деспот је тешко примио смрт брата иако му је био неверан и нанео му доста зла. Кажу да се после тога тешко разболео. У Турској су се још водиле битке Бајазитових синова, а као победник је изашао Мехмед. „Пошто је дошао на власт уз помоћ... Стефана, Мехмед I му

се... одужио. Он је деспоту... кога је посебно поштивао... омогућио да се границе Србије прошире до Шар-планине, Качаника, Скопске Црне Горе, захвати планинске области између Ниша и Софије...” (Stevanović, 2003, str. 113).^[28] Деспот је основао стајаћу војску, која је ојачала његову апсолутистичку власт. Војна реформа је била новина и усред феудалне Европе. Стефан је био стално на опрезу да се не поремете односи са султаном Мехмедом и највише се ослањао и уздао у војску, али и у подизање одбрамбених градова. Стефан је осећао плиму турске силе. Био је сувише искусан да би могао без остатка да верује Турцима. Опрезност је мајка мудрости.

Стефан није имао деце^[29] и радо је прихватио молбу сестрића Ђурђа за помирењем. Захваљујући миру, мудрој Стефановој политици и привредном полету отпочео је успон Српске деспотовине. Стефан је ступио у савез с Мађарима, постао мађарски племић и сваке године одлазио у Будим на мађарске саборе. „Он је на мађарском сабору био запажен, уживао велики углед као и код свих европских дворова, и то како својом појавом, тако и својом мудрошћу и ратничким способностима... на свечаном сабору у Будиму... 1412. године... је организован витешки турнир на коме је Стефан... однео победу...” (Stevanović, 2003, str. 116). Одлазећи са сабора Стефан је од Жигмунда добио на

[28] Стефан је увек имао добар предосећај и правилну геополитичку процену којој зарађеној страни, и када, треба да се приклони. Ипак, много је радио и на сопственим војним снагама и економском напретку Србије, што је била успешна стратегија његове вишегодишње владавине у потпуно немирним политичким односима. Дипломатија, војна снага и економски просперитет. Може и обрнуто. Али мора заједно.

[29] „Стефан Лазаревић је био удовац 22 године“ (Nikolić, 2001, str. 121).

поклон босанску Сребреницу. Султан Мехмед I је испунио своја обећања деспоту, који је био лојалан и плаћао годишњи данак 40.000 дуката и новом султану давао помоћну војску. Стефан је морао да лавира између Турака и Мађара тако да се добри односи не поремете на обе стране. Мудрост владања. Способност сналажења, Србији и српству увек потребни.

Благодарећи деспотовој вештој политици, Србија је имала пуних десет година мира под покровитељством краља Жигмунда и султана Мехмеда I. Деспот је у периоду мира и благостања посветио живот добру народа, те је наступио процват Српске деспотовине. Блажени су дани мира кад владар може да буде пре свега неимар. Стефан је посветио пажњу учвршћивању власти, изградњи војне организације, привредном развоју, даљој изградњи градова, и подизању манастира и црква, просвети, култури, здравству. Велики човек,^[30] војник и градитељ. Да би држава могла да се издржава (војска, управа, судство, здравство, просвета), плаћа данак Турцима, извршава обавезе према Мађарима, утврђује градове, зида манастире, била су потребна велика средства. Главни извор прихода у Деспотовини били су рударство, трговина, занатство и пољопривреда. Деспот је посебну пажњу посвећивао рудницима, а рударско право је било засновано и развијало

се на основу немачког рударског права, које су у Србију пренели рудари и топионичари Саси. Извори из којих је деспот убирао приходе били су од рудника, царина, трговине и занатства, као и војнице; убирани су приходи и са владаочевих поседа. Део својих царина деспот Стефан је уступао црквеним достојанственицима, црквама и манастирима. Трговци и занатлије су плаћали годишњи порез. Војнице су се плаћале за издржавање војске и од њих нико није био ослобођен.^[31] Стефан је, савладавши кризу у којој се земља налазила, нагло ојачао власт. „Деспотовином је управљао одлучно... Државна управа се... развијала по традицији немањићког доба, али се прилагођавала... условима. Његов положај... нарочито је ојачао после приближавања Мађарима и помирења са сестрићем Ђурђем... ослонио се на цркву коју је обилато потпомагао и своје верне ратнике... Стефан је у управи увео... реформе којима се прилагодио савременим условима. Он је, за разлику од Немањића, а нарочито цара Душана... потпуно угушио моћ властеле... саборе је ређе сазивао и на њима углавном саопштавао своје одлуке, укинуо жупане... увео је плаћеничку војску на коју се ослањао“ (Stevanović, 2003, str. 141–142). Стефан је прихватио савете султана Бајазита о апсолутној владавини јер су одговарали његовој природи.

[30] „По страним дворовима се забављало и веселило, приређивале пијанке и развратне гозбе... На угарском двору приређиване су... велике гозбе на којима је владар са својим племством оргијао... Стефану све је то било мрско и туђе; он није уживао у пијанкама и разврату...“ (Pavlović. 1968, str. 136–137)

[31] „Има људи који добро не схватају смисао армије у држави... и то су углавном они који у име миротворства, пацифизма и хедонизма замерају свакој државној власти да је армија у суштини непотребна и да много кошта једну заједницу. Ми се са тим можемо сложити само када би... свет био место мира, сарадње, добра и хармоније...“ (Kajtez, 2019, str. 809).

У његовој државној управи постојала су четири најважнија човека – велики војвода, који га је замењивао у улози врховног команданта, велики челник као министар унутрашњих послова, затим ризнични челник (деспотов благајник), нека врста министра финансија, и логотет (шеф дворске канцеларије; било их је двојица, један за српски језик и један за латински). Константин Филозоф хвали и уздиже строгост деспота Стефана и његово брижно старање да се правосуђе што боље уреди.^[32] Константин пише да у Србији: „није могао прогонити брзи спорога, нити богати убогога, нити је моћни узимао пределе ближњих, нити је вађен мач силних, нити се крв праведника проливала“. Постојали су и црквени судови, који су пресуђивали по питањима браколоства, бигамије, родоскрнављења.

Осим што се бринуо за правду, Стефан се бринуо и за своју војску. Он је био веома талентован и способан војни стерешина, који се истицао не само успешним командовањем у биткама него и дубоким познавањем војне вештине. Увидео је да без добро наоружане и организоване војске не може бити успеха. Улагао је све снаге да створи и наоружа снажну и увежбану војску, која ће бити у стању да чува дугачке, немирне границе, преко којих су упадали, најпре Мађари, а затим Турци. „Он је оценио да тадашња феудална војна

организација... недовољна да одговори потребама Српске деспотовине. Тако је он поред народне војске, организовао и доста јаку стајаћу (најамну) војску која је била добро опремљена, увежбана и мобилна... У мирно време ова је војска одржавала ред у земљи, чувала тврђаве и важније граничне правце... У прво време... Стефан је ову војску плаћао из својих прихода да би касније, с даљим развојем рударства, занатства и трговине... и пољопривреде... за ове потребе увео... војнице... ова војска се састојала искључиво од коњаника оклопника... Ова војска је имала сталну плату... а поред овога она је одевана, храњена и наоружавана о трошку деспота, који је за њих набављао и коње са одговарајућом опремом и снабдевао их сточном храном“ (Stevanović, 2003, str. 146–147). Деспот је са најамном војском могао брзо да интервенише и задржи непријатеља док се не окупи народна војска за одлучујући бој. Поседујући овакву војску, смањило је зависност од властелина. Као врховни заповедник био је томе дорастао и вичан, јер је у младости прошао војну обуку, учествовао непосредно у биткама и бојевима и стекао драгоцену ратну искуства. Основа војске биле су пешадија и коњица, с тим што је коњица чинила главнину. Сматра се да је деспот могао да окупи 30.000 војника, од чега 20.000 коњаника. Властелина, који у одређено време не би довео одређен број

[32] После Ангоре Стефан уводи ред и поставља нове судове у сваком месту који се држе средњовековних закона још из доба Немањића. „Код младог владара црта апсолутизма и посебне строгости јавила се врло рано, и развила се нарочито у правцу старања око правних односа. То више није била владавина Немањића која се ослањала на одлуке сабора. Стефан је... угушио моћ властеле а саборе је... ретко сазивао... Он је преузео на себе и звање највишег судије... Централистичко уређење потпуно је одговарало схватању младог владара и он га је доследно спроводио. Због својих нових идеја он је дошао у сукоб са представницима других земаља... нарочито са Дубровчанима...“ (Pavlović, str. 122–126).

војника које је од њега тражио деспот, чекала је смртна казна. Рат је био сувише озбиљан да би било милости. Обавеза према Турцима била је да се спреми од 800 до 5.000 коњаника. Војска Деспотовине је била добро обучена за борбе на пољима и у шумама и за одбрану тврђава. „Војска Деспотовине је имала разноврсно наоружање које је највећим делом израђивано у земљи... у Млетачкој републици, Ђенови, Дубровнику, Мађарској док је део оружја био заплењен у борбама“ (Stevanović, 2003, str. 150). Деспот се на сваки начин сналазио да добро опреми војску.

Између Српске православне цркве и Стефана успостављена је срдачна сарадња. Црква му је давала пуну подршку у владању. Настављајући традицију Немањића и својих родитеља, подигао је и велики број манастира који су били и храмови просвете. Деспотова задужбина је био манастир Ресава, касније назван Манасија. Деспот је подигао и зграду за преписивачки рад, Ресавску школу. Читаоница у Ресави изгледала је као копија неке зграде универзитета у Цариграду, коју је деспот посетио и видео. Оснивач и вођа ове школе био је Константин Филозоф.^[33] Деспот је у Београду имао велику библиотеку. Своје најзначајније дело, Житије деспота Стефана Лазаревића, Константин Филозоф је написао између 1431. и 1435. године по налогу српског патријарха кир Никона. Ресавска школа зачета у Манасији уживала је велики углед код савременика, и касније, а њена богата активност прекинута

је најездом Турака и пропашћу Српске деспотовине. Најпознатије деспотово дело „Слово љубве“, нема ни почетак ни крај, и било је прилично нагорело услед бомбардовања Београда 6. априла 1941. и пожара у Народној библиотеци Србије. Сви су изгледи да је ода настала као одговор на писма деспотовог брата Вука, која је он слао деспоту Стефану за време њиховог сукоба, и као резултат разлаза и Вуковог устанка против Стефана. Бар да има неке користи од сукоба браће.

У доба десетогодишњег мира и највећег напретка Српске деспотовине, она се налазила у двоструком вазалном односу. „Ситуација се... искомпликовала када су Турци почели... да упадају у Босну, на чијој су страни били Мађари, па је у Босни долазило до сукоба мађарске и турске војске, с којом су били и Срби. Мађарски племићи су протестовали што је српска војска ишла са Турцима у Босну... Ситуацију је спасао краљ Жигмунд, који је знао Стефанову ситуацију... и убеђивао мађарске племиће да Стефан мора тако да поступа да би заштитио земљу са југа од све јачих и агресивнијих Турака и да је за Мађаре довољно и то што је Србија... добра тампон-зона за њихову државу. Тако је деспот... одржао добре односе са Мађарском...“ (Stevanović, 2003, str. 167–168). Деспот је имао и дипломатских успеха. Он је 1419. године наговорио Жигмунда да склопи петогодишњи мир са султаном Мехмедом. Био је то велики међународни успех и узрок великог уважавања лика и дела деспота. Нажалост, после смрти

[33] Константин Филозоф је био Бугарин. Неко време је провео у Цариграду и на Светој Гори. Прихватио га је деспот Стефан. Он је саставио родослов Немањића и описивао Србију и Београд.

Фото: Wikimedia / Републички завод за заштиту споменика културе Београд

Манастир Манасија, црква и утврђење

Мехмедове и доласка његовог сина Мурата II, који је имао 18 година и био под утицајем везира, огромна војска од 100.000 војника кренула је на Цариград. Године 1425. Жигмунд је решио да помогне Цариграду и састао се са Стефаном. Када је чуо за то, султан Мурат II је послао изасланика да му деспот да објашњење. Међутим, деспот није био у Београду и када се вратио није хтео да прими изасланика султана Мурата. Деспот је послао свог изасланика, али султан, љут на њега,

није желео да га прими, већ је кренуо с војском на Србију и опљачкао нишки крај. Знајући да нема довољно војске, Стефан је послао султану изасланика Ајдина, али, сумњајући у његов успех, почео је да окупља сву своју војску да крене Мурату у сусрет. Султан је проценио да би могао бити и поражен од српске и мађарске војске па је прихватио Стефаново објашњење.

Обавештен да је Мурат II упао у Србију,^[34] 1425. године узео Ниш и да креће према Крушевцу,

[34] Чим на једној страни крене лоше, ево непријатеља на другом крају када је Србији најтеже. Историјска законитост.

босански краљ Твртко II искористио је повољну ситуацију и са својом војском запосео руднике Сребренице. Међутим, Стефан је, ослобођен Турака који су се испред српске и мађарске војске повукли према Софији, са својом војском одмах кренуо према Босни. Уплашен, краљ Твртко је послао своје изасланике деспоту нудећи мир и одричући се Сребренице. Закључили су мир и Стефан је напустио Босну. Стефан је патио од обољења срца.

У средњем веку спољну политику је водио владар. Он је сâм или у договору са властелом доносио најважније одлуке у спољној политици. Српска дипломатија је достигла свој врхунац у време деспота Стефана. „После боја на Косову... деспот Стефан је био присиљен... да ратује за султана... и да преговара са њим, а када је био оптужен... за везе с Мађарима, веома сретно успео је, не само да се код њега оправда, већ и да добије његово пуно поверење... Савременици су записали да је деспот Стефан потпуно владао манирима европског племства, био истакнути војсковођа и државник и витез угледног Змајевог реда. На царевом двору у Цариграду и краљевском у Будиму, приман је с великом почашћу и његови предлози су уважавани. Као владар... је примао посланике и упућивао посланства у стране земље, водио преговоре и склапао споразуме... Благодарјећи... дипломатији, Стефан је вешто избегавао многе сукобе са Турцима, приближио се

Мађарској и са њом одржавао... задовољавајуће односе... остваривани су обострани интереси, с Византијом, Дубровником, Млетачком републиком и Босном, а када је између њих долазило до спорова, успео је да их... превазиђе... у дипломатску службу су слане и жене које су... мисије са успехом обављале (кнегиња Милица, монахиња Јефимија...)... Дипломатске преписке у Србији су вођене на српском,^[35] латинском и грчком језику“ (Stevanović, 2003, str. 175–176).

На Сабору у Сребреници под Рудником Стефан је предао власт Ђурђу Бранковићу. Дошло је до побуне рудара у Сребреници 1427. године и деспот је разјарен одлучио да лично оде и побуњенике оштро казни. „Међу похватаним и осуђеним било је кажу и невиних јер се по брзом поступку пред судом нису могле утврдити све битне чињенице и кривица појединаца... страдали и неки Дубровчани...“ (Stevanović, 2003, str. 181). Константин Филозоф наводи да се деспот Стефан, још док се налазио у Сребреници, кајао због својих поступака и да је одлазио у цркву да се моли, при чему је и плакао из дубине душе. Међутим, неизвесно је да ли се то стварно догодило. Враћајући се из Босне у Београд деспот је умро близу данашњег Младеновца, код села Стојник. Када је пао с коња, његове последње речи биле су: „По Ђурђа, по Ђурђа.“ Био је то последњи зов да дође онај ко треба да преузме државно кормило и сачува земљу. Знао је да су около непријатељи Србије

[35] „Турци су... најчешће са свима балканским државама водили преписку на српском језику који се у оно време сматрао дипломатским језиком. Штавише, у школски програм за султанове синове улазила је настава српског језика упоредо са грчким. Сачувани су речници из прве половине XV века са двора Бајазитових наследника: арапско-персијско-грчко-српски, којима су се служили синови султана“ (Pavlović, 1968, str. 219).

и да је треба по ко зна који пут спасавати.^[36] Сахрањен је у манастиру Манасија. Стефан је 38 година водио, бодрио и из мртвих подигао српски народ. Одолевао је ударима, хватао се укоштац с недаћама и пркосио судбини.^[37] Када се упокојио, народ је носио црнину. Служене су заупокојене литургије. Звонила су звона туге и наде.

Велика улога у предвођењу српског народа и стварању Српске деспотивине после косовске катастрофе припада деспоту Стефану. Извесне непопуларне радње којима се бавио (борбе са сестрићима и братом око престола, свирепогушење побуне рудара у Сребреници) као и плаховитост у појединим његовим поступцима веома су мале мрље када се упореде с оним што је учинио за српски народ. Тежак, веома тежак али и славан, био је његов животни пут. Деспот је израстао у даровитог, одмереног и пркосног предводника свог народа, храброг ратника, умешног војсковођу и државника. Морао је да буде вазал. „Он је био свестан да Србија, с малом војском и изгубљеном елитом на Косову, у постојећој ситуацији на Балкану и Европи, када се није могла добити ничија помоћ и заштита, неће моћи да се супротстави моћном Бајазиту, па му се покораво и својом постојаношћу и храброшћу стекао његову наклоност. Ово му је омогућило да сузбије

агресивне Мађаре, који су користећи косовску катастрофу и безнађе упали у северну Србију, сачува Србију у границама које је наследио од оца и поштеди од турске окупације и пљачкашких упада“ (Stevanović, 2003, str. 189–190). После Ангорске битке, као њен учесник, први је обавестио хришћанске државе у Европи о Бајазитовом поразу и позвао их да заједничким снагама сузбију турску инвазију на Балкан. Тада је морао да буде вазал угарског краља Жигмунда, али је то било повољније него турско вазалство и добрим делом се сводило на обострано помагање. Увидевши неслогу међу хришћанским државама, турске агресивне намере и њихову снагу, деспот Стефан је оценио да мора да се ослони на своје снаге. „Његови успеси на спољном и унутрашњем плану, као и порекло, обезбедили су му пуну подршку народа... Његов ауторитет је нарастао после помирења са сестрићем Ђурђем и правилном оријентацијом у односу на Бајазитове синове у њиховој борби за турски престо... да би, доласком султана Мехмеда, кога је помогао, коначно успео не само да обједини Србију... већ и да прошири њену територију и обезбеди... мир с Турцима, који је омогућио привредни и културни процват Србије... да обнови и изгради готово напуштени Београд, појача га словенским елементом... обнови многе

[36] Стефан је после 35 година борбе оставио Ђурђу земљу двоструко вазалну и окружену непријатељима са свих страна. Снага Турака је незадрживо расла. Судбина је према неким владарима неумољива, а такву је судбину имао и Стефан.

[37] Вођа народа не треба да живи обичан, смртни живот, живот дана, него да чини оно што је рекао Николај Велимировић, да све што ради веже концима за небо, оно што је трајно, суштинско и оно што ће мерити вечност. Да не буде човек земље, већ човек неба. Одвише за обичног човека, али не за вођу и државника.

88 | градове... и подигне манастир Манасију преко чије је преписивачке школе... остварен видан културни^[38] и књижевни развој Србије... Деспот је волео књиге, витешке игре, лов, шетње, био хуман и правичан, волео ред и дисциплину, при чему је био доста строг, па и неприступачан. Тако је у његовом двору владао строг... поредак и према његовим узорима у његовој околини били су искључени хумор, веселост и шала.^[39] Деспот Стефан је био и необични путник који је неколико пута обиграо Балкан, пропутовао Малу Азију, Мраморно, Егејско, Критско, Средоземно, Јонско и Јадранско море, средњу и западну Европу...“ (Stevanović, 2003, str. 191–192). Као што пише Константин Филозоф, ратујући од ране младости, „од детињства“, Стефан је у петој деценији живота био уморан ратник. Уживајући благодети мира и просперитета своје земље од њега је далеко била стара идеја о изгоњењу Турака којом се заносио дуго после Ангорске битке. Време неумитно чини своје. Спласну људске амбиције, жеље, циљеви и снови. Захваљујући Стефану и Ђурђу Бранковићу и храбрости и напорима српског народа настао је седамдесетогодишњи мукотрпан и славан живот Српске деспотовине, једне од војнички најјачих и најбогатијих хришћанских држава

на Балкану. Продужен је живот српске државе за коју се после Косовске битке сматрало да ће нестати.

Зашто после готово шест векова од смрти деспота Стефана изучавамо његов живот и дело? Историја није сама себи смисао. Смисао историје јесте непрекидност људског трајања.^[40] „Прекида међу вековима нема; они се преливају лаганим, поступним променама један у други као и све остало у органичном веку...“ (Novaković, 2014, str. 5). Људи који се (по)мало разумеју у друштвене науке, знају да оне не могу да се схвате и разумеју, нити да се у друштвеној спознаји напредује без темељног познавања историје друштвених феномена. Треба знати да то није случај у свим наукама. Филозофија, наука над наукама (Аристотел), учи нас да је њена култура изразито историјска. Филозофија живи повесно. Узалуд је што савремени човек живи у новим техничким околностима, његова суштинска природа остала је готово нетакнута. Слично је и када је реч о разумевању једног народа без доброг и темељног познавања његове историје. Нема самосвојног, утемељеног и пуног народа без историјског укоренења и сећања. Отаџбине истински нема без националне историје.

[38] Константин пише да је Стефан волео друштво учених теолога, исихаста, који су беседили само о духовним стварима.

[39] Како да му буде до веселости и шале после Косовског боја, страдања народа и његове рођене сестре Оливере, толико бојева и ратова где је стално гледао смрти у очи. О смеху постоји много различитих мишљења и филозофских расправа, али треба подсетити да се никад није смејао Господ Исус Христос, пророк Мухамед или Платон. Док је рецимо Волтер био веселог духа и склон шали и смеху.

[40] „[...] Историја је увек непотпуна и проблематична реконструкција онога што више није ту. Сећање увек припада нашем времену и обликује живу везу с бесконачном садашњошћу; историја је опис прошлости“ (Пјер Нора, наведено према: Hobsbaum, 2019, str. 9).

Онај ко жели да вам одузме историју, жели да вам одузме право на сећање. О томе је заправо реч.

Деспот Стефан је преко мајке Милице настављач светородне лозе Немањића, а његови родитељи и он сам проглашени су за свеце. Мислимо да Војна академија треба да понесе име деспота Стефана Лазаревића као пример витеза првога ранга, јунака, ратника, оратора, човека који је држао дату реч и био лојалан господарима. Све су то особине које треба да красе и наше садашње официре. Није нормално да српска Војна академија нема име,

у земљи и народу који има огромну ниску војника, јунака, хероја, витезова, војвода и команданата. Деспот би узвисио војни позив. „Уколико говоримо о српској војсци, нема истинске спознаје српског војника без Стефана Немање, Милутина, Душана, цара Лазара, браће Југовића, Обилића, витеза и деспота Стефана, ускока и хајдука.“ (Kajtez, 2021, str. 36). Као завршна реч о Стефану могла би се навести мисао Андрића: „Био је један од оних који се у сваком даном часу баве само једном мишљу и једним послом, и то оним који је најпотребнији и најкориснији“ (Andrić, 2004, str. 80).

References / Литература

- Andrić, I. (2004). *The Damned Yard*. Beograd: Biblioteka novosti. [In Serbian]
- Grozdić, D. B. (2013). *Holy Warriors – the Lives of military leaders and fighters*. Beograd: MC Odbrana. [In Serbian]
- Hobsbaum, E. (2019). *Age of Empire, 1875–1914*. Beograd: Arhipelag. [In Serbian]
- Kajtez, I. (2011). *Globalization and the cultural identity of small nations*. Beograd: Srpsko lekarsko društvo. [In Serbian]
- Kajtez, I. (2019). *Sociology*. Beograd: MC Odbrana. [In Serbian]
- Kajtez, I. (2021). „A word or two on Serbian history“. *Pečat*, no. 649. [In Serbian]
- Mičeta, L. (2019). *Echoes of the Past, a historical notebook*. Beograd: Laguna. [In Serbian]
- Nikolić, Ž. (2001). *Saga of the Nemanjić*. Kragujevac: Grafostil. [In Serbian]
- Novaković, S. (2014). *Monk and haiduk. A tale about the last days of Serbia in the 15th century*, Beograd: Zlatousti. [In Serbian]
- Pavlović, D. N. (1968). *Despot Stefan Lazarević*. Subotica–Beograd: Minerva. [In Serbian]
- Stanojević, M. и Gajić, M. (1894). *Despot Stefan Lazarević (1894)*. Beograd: Opština Beogradska. [In Serbian]
- Stevanović, M. (2003). *Despot Stefan Lazarević*. Beograd: Knjiga-komerc. [In Serbian]
- Šušnjić, Đ. (1999). *Orwelliana*. Beograd: Čigoja. [In Serbian]
- Vladika Nikolaj. (2002). *War and the Bible*. Zrenjanin: Petrovgrad. [In Serbian]

Ilija Z. Kajtez

University "Union – Nikola Tesla"
Faculty for International Politics and Security Studies
Belgrade (Serbia)

Despot Stefan Lazarevic and our times

Even among the rulers of ancient times

There was no such extraordinary ruler!

Constantine the Philosopher

We have not ruled today, as we have bestowed no gifts.

Despot Stefan Lazarevic

Summary

Despot Stefan Lazarevic is neither the most notable nor the most prominent figure in Serbian history, but his life is important, remarkable, and insufficiently studied. Stefan Lazarevic lived during the tragic and bloody aftermath of the Battle of Kosovo, the watershed moment in the history of the Serbs. He successfully led the country after the Golgotha on Kosovo Field. The greatest challenge for research is his complex character and the difficult, unsettled times during which he lived, ruled and battled. It is necessary to discover the permanent legacy of Stefan Lazarevic and the message his life has for us today through a study of his life, leadership and politics. On the side of his mother Milica, he was a descendant of the Nemanjić dynasty. Both of his parents – Emperor Lazar and Empress Milica, are saints, and he was also canonized. Despot Stefan was one of the greatest knights of his time, and a member of the “Golden order”. He established Belgrade as the capital of Serbia. Unfortunately, the only monument in Belgrade dedicated to him is located in Kalemegdan and unworthy of a statesman, knight and hero of his stature. Stefan Lazarevic suffered extreme personal sacrifices and humiliations as he was forced, with his brother Vuk, to bring his sister Olivera to the harem of Sultan Bayezid’s, the man who had killed their father. He was also forced to fight as a Turkish vassal in several battles, the most famous one being the Battle of Angora, after which his vassalship with the Turks ended. Despot Stefan struggled for power with his brother Vuk. Stefan Lazarevic built the magnificent Manasija monastery, as his endowment to his people, along with the Resava school of transcription. He also authored the exquisite *Slovo ljubve*. In the year 2027, on the occasion of the 600 anniversary of the death of Stefan Nemanja, Serbs should organize a scientific meeting on this significant personage. This is necessary because, in the words of Prof. Djuro Šušnjić, we should take interest in the thoughts and beliefs of our ancestors if we would better understand ourselves.

Keywords: Despot Stefan Lazarevic, Battle of Kosovo, despotate, knight, Battle of Angora, Belgrade, Manasija, Resava school, saint